

تبیین کارکردپذیری پیش‌الگوهای نخستین وقف در شهر کهن ایرانی*

محسن عسکری^۱، حسن احمدی^{۲*}، ناصر براتی^۳

^۱ گروه شهرسازی، واحد شهر قدس، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

^۲ استادیار شهرسازی، دانشکده معماری و هنر، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

^۳ دانشیار شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی، قزوین، ایران

تاریخ پذیرش: ۹۵/۱۲/۲۳

تاریخ دریافت: ۹۵/۰۵/۱۰

چکیده

تا کنون بررسی چستی، نوع و چگونگی وقف در شهر کهن ایرانی در ادبیات مطالعات بنیادی شهری در ایران به صورت منسجم و علمی مطرح نگردیده است. بدین منظور؛ ساختارها، مشخصه‌ها و کارکردهای آن نیز بررسی شده است. شناخت سیر و فرآیند تکوین وقف در شهر کهن، سیمای روشنی از شباهت‌ها و تفاوت‌های آن با وقف در شهرهای دوره اسلامی و پس از آن را نمایان می‌سازد. روش این پژوهش کیفی و مبتنی بر راهبرد پژوهش تاریخی است. برای تبیین همپیوندی وقف و شهر، از یک مدل چهار لایه‌ای استقرانی همراه با شواهد تعیین‌گر و استنباطی استفاده شده است. این پژوهش، وجود پنهان سه «پیش‌الگوی نخستین وقف» در شهر کهن ایرانی را معرفی کرده است. در این میان؛ «متافیزیک»، «مکان» و «زمان»؛ عناصر مکمل یکدیگر برای این حضور بوده‌اند. این پیش‌الگوها، دامنه زمانی از دوران ماقبل تاریخ ایران تا انتهای دوره ساسانیان را در بر گرفته‌اند. پیش‌الگوها، ماهیتی مستقل و چند بُعدی داشته‌اند و به عنوان یک عنصر وابسته دینی، دارای مناسکی ویژه در کنار سایر ارکان برخاسته از جهان بینی دینی حاکم بر شار بوده‌اند. استقرار این پیش‌الگوها همراه با چهار مشخصه دینی، اجتماعی، اقتصادی و کالبدی می‌باشند. توجه و اعتقاد به دنیای پس از مرگ، الگوی خداپرستی و اخلاق، سه عنصر بارز و سازنده مشخصه دینی این پیش‌الگوها به شمار می‌روند. سیر حرکت پیش‌الگوها نیز از شکل ساده به شکل پیچیده بوده است. کارکردهای این پیش‌الگوها نیز شامل ابعاد قدسی، سیاسی، دینی و مدنی است. بدین ترتیب در طی مطالعه، خلاء تحقیقاتی در این زمینه پر شده و چشم‌انداز روشنی از موضوع ارائه شده است. در نهایت، پیش‌الگوهای نخستین وقف و مولفه‌های سازنده آن به تفکیک معرفی و تشریح شده و مصادیقی نیز از هر کدام تعیین گردیده است.

واژگان کلیدی: وقف، پیش‌الگوهای نخستین وقف، شهر کهن ایرانی، کارکردپذیری.

Elaborating functionality of the Early prototypes of Waqf in the ancient Iranian city *

Mohsen Askari

Department of Urbanism, Shahr-e-Qods Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Hassan Ahmadi**

Assistant Prof. in Urbanism, Faculty of Architecture and Art, Guilan University, Rasht, Iran.

* hamed@guilan.ac.ir

Nasser Barati

Associate Prof. in Urbanism, Faculty of Architecture and Urbanism, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran.

Abstract:

In the literature of basic urban studies research, elaborating on the essence, type and quality of Waqf has not been proposed under a scientific and coherent view. In doing so, its structures, features and functions were also analyzed. Studying the emergence and evolutionary processes of Waqf in the ancient Iranian city, reveals perspectives on the similarities and differences of Waqf in the Islamic period and afterwards. The method of research, is qualitative and based on the historical strategy. To explain the relationship of Waqf and city, the study has used a four layer inductive model supported by determinative and inferential evidence. This study indicated latent existence of the three early prototypes of Waqf in this period. Meanwhile, In the ancient Iranian city; the 'Metaphysics', the 'Place' and the 'Time' were supplementary elements for these formations. The prototypes encompass a time range from prehistoric times of Iran until the end of Sasanian period. The prototypes were independent entities with multiple aspects, and as a dependent religious element had been a unique ritual along with other elements that had been raised from religious Worldview of the old city. Its features composed of four layers including religious, social, economical and physical. Interest and belief in the afterlife, sketches for worshipping Gods, and morality, were crucial and effective elements of religious features of these prototypes. The evolution of these prototypes and its main elements proceeded from simple patterns to complex ones. The functions of these structures were also on sacred, political, religious and civic scopes. Consequently, the research gap in this area has been filled and also a better perspective on the functionality of Waqf in the ancient Iranian cities was released. Finally, the Early prototypes of Waqf and its fundamental components were separately identified and explained and being exemplified as well.

Keywords: Waqf, The Early prototypes of Waqf, The Ancient Iranian City, Functionality.